

ВІДГУК
офіційного опонента

доктора юридичних наук, професора, заслуженого юриста України,
професора кафедри теорії та історії держави і права ВНЗ «Національна
академія управління» КУРИЛЮКА Юрія Богдановича

на дисертацію НАУМЕНКО Наталії Миколаївни на тему:
«МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ
З ПИТАНЬ РЕАДМІСІЇ»,

поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії
у галузі знань 29 «Міжнародні відносини»
за спеціальністю 293 «Міжнародне право»

На підставі вивчення дисертації та публікацій Н.М. Науменко, слід зазначити таке.

Ступінь актуальності обраної теми. На сучасному етапі світовий розвиток характеризується умовами глобальної конкуренції, напруженості у різних галузях міждержавної та міжрегіональної взаємодії, суперництва ціннісних орієнтирів і моделей розвитку, нестійкості процесів економічного та політичного розвитку на глобальному й регіональному рівнях на фоні загального ускладнення міжнародних відносин і широкомасштабного військової агресії проти України.

Як свідчить історія розвитку людства, протягом тривалого часу відбувався й у наш час продовжує відбуватися міжнародна міграція, що набула актуальності з кінця 80 – початку 90-х років. Пояснюється це, передусім, її глобальними масштабами, регіональним характером вияву й тісним взаємозв'язком сучасної міграції з інституційними процесами. За всіма показниками, на сьогодні складається складна міграційна ситуація і в Україні. Міграційні відносини у національному та міжнародному аспектах завжди були, є і будуть актуальними саме в політичній та соціальній ретроспективі, оскільки

саме вони всеохоплююче позначаються на духовності, виробництві, культурі і навіть на світогляді.

Міграція як явище, що має потенціал підірвати три з трьох ознак держави як суб'єкта міжнародного права (населення, територія та суверенітет), має складне міжнародно-правове регулювання. За відсутності міжнародного договору, який становив би основу для комплексного підходу до міжнародно-правового регулювання міграції в цілому, співробітництво держав розвивається за багатьма напрямками, що охоплюють той чи інший окремий аспект міграції або декілька таких аспектів.

При цьому, зростання обсягів нерегулярної міграції у світі та її наслідки часто дискредитують усі можливі переваги руху міграційних потоків. За останні роки проблема нерегулярної міграції вийшла за межі окремих держав і перетворилася на світову, перейшовши в ряд глобальних проблем і стала викликом світовому співтовариству, масштаби та можливі наслідки загострення якої можуть утворювати значну загрозу міжнародній стабільності та стійкому розвитку держав. Вона стала реальною загрозою для громадської безпеки, сприяє зростанню злочинності, поширенню небезпечних захворювань, зумовлює створення підпільного ринку праці.

Впорядкування міграційних процесів, усунення негативних наслідків неорганізованої й неконтрольованої міграції, забезпечення умов для соціально-правової інтеграції тих, хто прибуває в інше неспоріднене національне, соціокультурне й економічне середовище потребують ефективного регулювання з боку світового співтовариства.

Після найбільшої хвилі біженців з часів Другої світової війни, масових втеч від війни збройних конфліктів та бідності на Близькому Сході та в Африці, Організацією Об'єднаних Націй був ініційований Глобальний договір про безпечну, впорядковану і врегульовану міграцію, що був схвалений 2019 р. Договір заснований на цінностях державного суверенітету, розподілу відповідальності, недискримінації та прав людини, а також засадах

налагодження співробітництва для сприяння безпечному та гідному поверненню і реадмісії. Актуалізувалася ця проблема і у 2022 р. після широкомасштабної військової агресії проти України та набула нових обрисів.

Безумовно, питання міжнародної міграції було, є і будуть актуальним, а особливо проблема повернення (реадмісії, видворення, репатріації тощо) до держави походження осіб, які втратили законні підстави для перебування у приймаючій державі, а відтак обрана здобувачкою тема дисертаційного дослідження є актуальною.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність.

Робота, подана Н.М. Науменко для захисту, характеризується системним підходом до предмету дослідження. Структурно дисертація складається із вступу, двох розділів та семи підрозділів, нерозривно пов'язаних між собою, висновків, списку використаних джерел, додатків. Обрана структура певним чином відповідає цілям та задачам дослідження, дає змогу послідовно розглянути усі основні проблеми, визначені авторкою. Обґрунтованість положень, сформульованих у дисертації, підтверджуються також критичним аналізом наявних літературних джерел загальнотеоретичного, юридичного, методологічного спрямувань з проблем, пов'язаних з міжнародно-правовим співробітництвом у сфері реадмісії.

Список літератури містить 536 джерел (з яких понад 200 іноземною мовою), посилання на які дало змогу більш глибоко розглянути досліджувану проблематику. Емпірична база дослідження також ґрунтується на чинних міжнародних договорах України про реадмісію осіб.

Високий ступінь вірогідності й наукової обґрунтованості результатів виконаного дослідження забезпечено використанням відповідних наукових методів. Цінність творчого пошуку дисертанта полягає, зокрема, у тому, що дисертаційна робота виконана на підставі аналізу наукових праць фахівців у галузі міжнародного права, загальної теорії та історії держави і права,

адміністративного права, політології, а також напрацювань у досліджуваній сфері в зарубіжних країнах і в Україні.

Об'єкт і предмет дослідження визначені дисертантом досить чітко, результати дослідження в цілому характеризуються новизною. Для досягнення поставленої мети Н.М. Науменко, зокрема, класифікувала міжнародні рєадмісійні угоди України, визначила правову природу Угоди з ЄС про рєадмісію осіб, співвідношення з укладеними на той момент двосторонніми угодами та правову природу імплементаційних протоколів, здійснила порівняльно-правовий аналіз чинних момент захисту протоколів та угоди про спрощення оформлення віз, визначила правову природу спільних декларацій низки держав до так званих рєадмісійної та безвізової угод Україна-ЄС 2007 р., встановила особливості рєадмісійного співробітництва України з державами – членами ЄС та іншими європейськими державами, деякими азійськими державами, а також з державою-агресором (росією) та її сателітом –білорусією.

Результати проведеного автором наукового дослідження загалом дали змогу здобувачці вирішити окреслену проблему, яка в цілому полягає у встановленні загальних закономірностей та особливостей міжнародно-правового співробітництва України з питань рєадмісії, а також у розробці відповідних рекомендацій.

Усе вищенаведене свідчить про високий рівень обізнаності дисертантки у питаннях, які стосуються досліджуваної проблеми, та забезпечує належний рівень обґрунтованості зроблених висновків.

Наукова новизна положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, повнота їх викладу в опублікованих працях.

Дисертація за характером і змістом досліджених автором питань, без будь-яких сумнівів, є першою в Україні комплексною і системною науково-дослідною працею, що присвячена розробці проблеми міжнародно-правового співробітництва України з питань рєадмісії. На підставі проведеного

дослідження автором сформульовано низку положень, висновків і пропозицій, нових у концептуальному плані та важливих для правозастосовної діяльності.

Дисертанткою, зокрема, вперше науково обґрунтовано правову природу спільних декларацій стосовно Данії, Ісландії та Норвегії до Угоди про реадмісію між Україною та ЄС 2007 р. та Угоди між Україною та ЄС про спрощення оформлення віз 2007 р. Спираючись на низку наукових положень і практику правозастосування, здобувачка удосконалила та запропонувала авторській підхід щодо класифікації міжнародних угод про реадмісію за участю України за низкою основних критеріями.

Теоретично важливими є удосконалення авторкою положення про правову природу Угоди між Україною та ЄС про реадмісію 2007 р. як самодостатнього міжнародно-правового договору, який має пряму дію для врегулювання питань реадмісії у відносинах між певною державою – членом ЄС та Україною. Зрештою дисертанткою розвиваються наукові положення щодо співвідношення імплементаційних протоколів з відповідною угодою про реадмісію як норм права спеціального характеру з нормою права загального характеру, що створюють умови для ефективної реалізації положень відповідної угоди про реадмісію і загалом створюють умови для підвищення ефективності міждержавного співробітництва з питань реадмісії.

Усі зазначені положення дисертаційного дослідження містять елементи новизни, достатньо повно розкриті у дисертації та опублікованих автором науково-дослідних роботах, які, без сумніву, є певним внеском у вітчизняну юридичну науку.

Імпонує наукова активність дисертантки, що проявилась у публікації 10 праць у різних наукових виданнях. Основні положення та висновки дослідження викладено автором у трьох статтях, опублікованих в наукових фахових виданнях України, трьох статті – в міжнародних журналах, а також у чотирьох матеріалах апробаційного характеру, що оприлюднені на відповідних науково-практичних конференціях (усі міжнародні).

Водночас, як і в будь-якій іншій праці такого характеру, окремі *положення дисертації є дискусійними та викликають певні зауваження*, що потребують додаткової аргументації.

1. Репрезентативність будь-якого дослідження багато в чому залежить від правильності обрання відповідних методологічних інструментів, здатних призвести до отримання нового наукового знання. Тому вельми важливим є той дослідницький інструментарій, що створює методологічні засади наукового пошуку. В роботі не завжди дотримується цей важливий принцип. Отже, висловлю зауваження стосовно методологічного блоку дослідницького процесу.

Так, при викладенні методології дослідження автором згадуються загальнонаукові та спеціально-наукові методи (*об'єктивності, діалектичний, історико-правовий, формально-логічний, системно-структурний, класифікації, спеціально-юридичний, порівняльно-правовий тощо*).

Перш за все, на жаль, автором не згадується про використання такого методу, як *терменевтичний*, застосування якого дає змогу з'ясувати зміст і сутність не тільки певних понять (дефініцій), особливо базових для цього дослідження – «реадмісія», «міжнародна угода» і т.п., але і правових текстів та нормативно-правових актів щодо досліджуваних правовідносин.

По-друге, у роботі некоректно використаний діалектичний метод. Принаймні не варто «витрачати» його потенціал як всезагального інструменту на встановлення лише окремих аспектів явища: «*з'ясування особливостей розвитку міжнародної договірної практики України у сфері реадмісії*» (С. 9).

2. Уважаю доволі дискусійною позицію авторки про те, що реадмісія є «*ефективним способом протидії нелегальній міграції*». (С. 3, 18). Цієї позиції дотримується більшість дослідників та дисертантці було найпростіше приєднатися до їх думки.

На мою думку, варто прислухатися до думки науковців, які дотримуються позиції про те, що реадмісію слід розглядати не як інструмент чи механізм протидії чи боротьби з нелегальною міграцією, а як внутрішньодержавний регулятор міграційних процесів, інститутом, що сприяє виключно забезпеченню безпеки приймаючої держави та припиненню нелегального перебування мігрантів шляхом вислання. Наявність укладеної державою відповідної угоди реадмісія дає змогу без тривалого утримання у місцях несвободи повертати іноземців чи осіб без громадянства до держави їх громадянства чи попереднього перебування. Реадмісія являє собою, скоріше, зручний для приймаючої держави технічний метод позбавлення від небажаних недокументованих мігрантів. Навіть якщо мігранти будуть повернуті до держави первинного в'їзду, це не вирішить проблему нелегальної міграції як такої, що має найбільш глибокі причини.

3. Загалом підтримуючи позицію авторки про необхідність припинення дії або через денонсацію, або на підставі спільного рішення Сторін двосторонніх міжнародних угод щодо приймання-передавання осіб з Угорською Республікою (1993 р.), з Республікою Польща (1993 р.), з Латвійською Республікою (1997 р.) та з Республікою Болгарія (2001 р.), вважаємо доволі сумнівним називати їх угодами про реадмісію (С. 4, 12, 40-42, 106-107). Дійсно ці угоди за своїм змістовним наповненням стосуються реадмісії та відповідні аргументи дисертантки на цю користь цілковито є прийнятними, однак говорити про те, що це угоди *про* реадмісію вважаю неприйнятним. Зазначені угоди мають назву «*про передачу і прийом осіб*», «*про передавання і приймання осіб*» або «*про передачу і приймання осіб*». На мою думку, тут варто говорити про те, що це угоди *у сфері* реадмісії, або угоди *з питань* реадмісії (у т.ч. спираючись на назву дисертації), а не називати їх угодами про реадмісію.

Однак, зазначені вище зауваження носять рекомендаційний та дискусійний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації, а також можуть бути враховані її автором у майбутніх наукових дослідженнях.

На підставі вищенаведеного вважаю, що дисертація **НАУМЕНКО Наталії Миколаївни** на тему: «*Міжнародно-правове співробітництво України з питань реадмісії*»:

– за своїм змістом відповідає галузі знань 29 «Міжнародні відносини» спеціальності 293 «Міжнародне право»;

– є завершеною, самостійною кваліфікованою науковою працею, що містить науково обґрунтовані результати проведених автором досліджень, які в сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, що має суттєве значення для науки міжнародного права;

– відповідає вимогам, визначеним Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабміну від 12.01.2022 № 44, а також наказу МОН від 12.01.2017 № 40 щодо оформлення дисертації;

– дисертантка – Науменко Наталія Миколаївна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за обраною спеціальністю.

Офіційний опонент –

Професор кафедри теорії та історії держави і права
ВНЗ «Національна академія управління»

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

Юрій КУРИЛЮК

